

Храмова С.П.

*Курсантка 302 взводу факультету підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Поляков Є.В.

*Доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник поліції*

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ У МЕТОДОЛОГІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Теорія оперативно-розшукової діяльності являє собою різновид процесу пізнання об'єктивної дійсності, діалектичного відображення предметів і явищ матеріального світу в свідомості людей, інших закономірностей, що складаються у галузі протидії злочинам. За пізнавальною сутністю вона практично не відрізняється від інших наук, адже ґрунтується на застосуванні сукупності методів наукового дослідження (ситуаційний підхід, системно-структурний аналіз, конфліктна взаємодія тощо). Беззастережним є визнання верховенства загального діалектичного методу. Попри це окремі дослідники виділяють спеціальні методи теорії оперативно-розшукової діяльності, до переліку яких зараховують: опитування, спостереження, обстеження споруд, інших об'єктів та їх дослідження, оперативний експеримент, інформаційно-аналітичні методи (аналізу й оцінки оперативної обстановки, отримання й обробки особистісних відомостей, обробки оперативно-технічної інформації), метод системного вивчення і втілення передового досвіду, порівняльно-правовий і формально-логічний методи тлумачення правових норм оперативно-розшукової діяльності [4, с. 24]. Однак варто погодитися з думками вчених про те, що в дослідженні проблем оперативно-розшукової діяльності загальнонаукові та спеціальні методи інших наук модифікуються, набуваючи специфічних рис, й зокрема, характерних для предмета оперативно-розшукової діяльності [1, с. 36].

Результатом оперативно-розшукової діяльності є інформаційний чи матеріальний продукт, призначений для вирішення завдань і досягнення цілей оперативно-розшукової діяльності [1, с. 37]. Під інформаційним продуктом розуміють відомості, зокрема, щодо вчинення (не вчинення) злочину конкретною особою. А матеріальний продукт, як результат оперативно-розшукової діяльності, означає предмети матеріального світу, які вилучені в ході проведеного конкретного оперативно-розшукового заходу, матеріальна, фізична чи моральна шкода, вимушено заподіяна особі в ході оперативно-розшукових заходів [2, с. 119]. З цього випливає, що результат оперативно-розшукової діяльності може бути як позитивним, так і негативним. Зокрема, позитивний сприяє вирішенню оперативно-розшукових завдань.

Сутність типологізації як методу теоретичного дослідження полягає в змістовому узагальненні «конкретних знань», які отримує дослідник під час вивчення того чи іншого явища [3, с. 115]. Основою типологізації є: а) виявлення відмінностей та спільності; б) узагальнення; в) подальша ідентифікація з ідеалізованою моделлю досліджуваного явища. Методологія типологізації передбачає вибір основ типізації та змістове їх визначення як характерних ознак явища, прояви якого типізуються; а надалі – вибір її моделі, яка, з одного боку, відтворює сутнісні та динамічні особливості явища, що типізується; а з іншого — визначає «логіку узагальнення» сутнісних ознак предмета в тип [9, с. 204]. Принцип типологізації психологічного дослідження полягає в інтеграції індивідуального й уніфікації змісту психічного. «Типологія – це важливий методологічний засіб пізнання, що дозволяє не лише правильно розуміти й діагностувати особистість, але й прогнозувати її розвиток» [5].

У диференціальній психології типологічний метод передбачає відповідну методику реалізації, а саме:

- а) вибір основ типізації та змістове визначення їх як характерних ознак явища, прояви якого типізуються;
- б) вибір моделі типізації, яка відтворюватиме сутнісні й динамічні особливості явища і визначатиме логіку узагальнення сутнісних ознак предмета в тип;
- в) виокремлення типів і побудова типології, що відображає структурну і змістову залежність на підставі узагальнення даних емпіричного дослідження;
- г) корегування елементів побудованої типології з урахуванням характерних індивідуальних проявів;
- д) реалізація типологічного методу з використання одержаної моделі як засобу аналізу і тлумачення результатів проведеного дослідження [6, с. 111].

В оперативно-розшуковій діяльності предметом типологізації, передусім, є особа злочинця. Її результатом є система відповідних типів злочинців у конкретно взятій типології [8, с. 255]. Типологія є глибинною характеристикою різних контингентів злочинців та розробляється за ознаками, що причинно пов'язані зі злочинною поведінкою особи. Найпредметніше типи злочинців розроблені у кримінологічній науці та можуть слугувати теоретичним підґрунтям для їх практичного використання в оперативно-розшуковій діяльності. Не маючи на меті ретельного аналізу численних кримінологічних розробок типів злочинців, проілюструємо лише окремі з них, які, на нашу думку, могли б успішно використовуватися для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності. Так, наприклад, за співвідношенням негативної й позитивної спрямованості розрізняють такі типи злочинців:

- професійний – це, зазвичай, так звані «професійні» чи особливо небезпечні злочинці з негативною соціальною спрямованістю, що характеризується правовим нігілізмом, низькою загальною і моральною культурою, стійкою антисуспільною установкою, створенням ситуацій, що сприяють вчиненню злочинів;
- звичний, який характеризується значною негативною соціальною спрямованістю, нестійкими й суперечливими соціально-психологічними

якостями, низьким рівнем правосвідомості, відрізняючись від «професійного типу» тим, що лише використовує сприятливі криміногенні ситуації та не виявляє власної активності для їх створення;

- нестійкий – це особи, для яких характерне приблизно однакове співвідношення позитивної та негативної соціальної спрямованості; у виборі злочинної поведінки ключова роль відводиться «приводу», до моменту вчинення злочину така особа може вчиняти правопорушення незлочинного характеру чи аморальні вчинки; – необережний

- у соціальній спрямованості цього типу переважає позитивний компонент, проте представники цього типу легковажно ставляться до соціальних норм та вчиняють злочини невеликої тяжкості умисно чи з необережності;

- випадковий – у представників цього типу зазвичай переважає позитивна соціальна спрямованість, вчинюють злочини лише через тиск критичної життєвої ситуації [3, с. 100–101].

За змістом антисоціальної спрямованості й ціннісних орієнтацій розрізняють такі типи злочинів:

- 1) злочинці із негативно-зневажливим ставленням до особистості та її найважливіших благ: життя, здоров'я, честі, порядності тощо;

- 2) злочинці, яким притаманні корисливо-приватновласницькі тенденції, пов'язані з ігноруванням принципу розподілу матеріальних благ за вкладеною працею;

- 3) злочинці з індивідуалістично-анархічним ставленням до різних соціальних установок, своїх громадських, службових, сімейних та (чи) інших обов'язків;

- 4) злочинці з легковажно-безвідповідальним ставленням до встановлених соціальних норм, цінностей і своїх обов'язків, що проявляється у вчиненні різних видів злочинів з необережності [8, с. 128].

Загалом в основу цих та інших типологій покладено уявлення про діалектику зовнішнього і внутрішнього, про спосіб об'єктивації, самовираження тощо. Типологія дає можливість описати типові для одних, критичні для інших суперечності, межі, в яких активність гармонійно або суперечливо з'єднується з соціально-психологічними тенденціями. Типологічний підхід дає змогу шукати не стільки діагноз, скільки прогноз особистості. Знання специфіки активації особистості, прогноз критичних для неї протиріч є основою для продуктивного виховання чи перевиховання особистості [7, с. 870].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в методології оперативно-розшукової діяльності загальнонаукові та спеціальні методи суміжних наук модифікуються, набуваючи специфічних рис, характерних саме для предмета оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, психологічний підхід адекватно не відображено в сучасній методології оперативно-розшукової діяльності, хоч його використання є вкрай важливим, зокрема в частині вирішення завдань оперативно-розшукової профілактики. Вважаємо, що доцільно розвинути психологічний супровід оперативно-розшукової діяльності в частині використання типологічного методу. В оперативно-розшуковій діяльності результати типологізації можуть мати широку сферу практичного застосування

для здійснення конкретних оперативно-розшукових заходів, обліку інформації в інформаційній системі провадження у справі оперативного характеру, припинення вчинення злочину тощо. Однак найпродуктивнішим видається використання цього методологічного підходу в цілях індивідуальної оперативно-розшукової профілактики, що дасть змогу вибирати найдоцільніші методи, форми, розробляти ефективні заходи індивідуальної профілактики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Албул С.В. Методологія кримінальної розвідки: теоретико-праксеологічний дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 34-37.
2. Албул С.В. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні: навчальний посібник / В.В. Аброськін, С.В. Албул, С.О. Єгоров, Є.В. Поляков, І.Л. Форнальчук, Т.Г. Щурат; За заг. ред. В.В. Аброськіна. Одеса : ОДУВС, 2020. 290 с. (Серія: Теорія і практика ОРД).
3. Курс кримінології: підручник / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи: у 2 кн. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1: Загальна частина. 352 с.
4. Основи оперативно-розшукової діяльності: курс лекцій / С.В. Албул, С.А. Дроботов, Г.І. Масяйкін, Д.М. Павлов; за заг. ред. С.А. Дроботова. К.: Інститут УДО України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2022. 196 с.
5. Основи психології: підручник [Електронний ресурс]. URL: http://pidruchniki.com/17810409/psihologiya/osnovi_psihologiyi (дата звернення 02.10.2022).
6. Палій А. А. Диференціальна психологія: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2010. 429 с.
7. Шендрик В.В. Функції інституту попередження злочинів в оперативно-розшуковій діяльності. *Форум права*. 2011. № 3. С. 869–876.
8. Якімова С.В. Кримінологія: загальна та особлива частини: підручник / С. В. Якімова, Н. Є. Маковецька, О. М. Омельчук. Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2014. 442 с.

